

Резюме

Колос О. В. Специфические признаки повторности преступлений в теории уголовного права.

Данная статья посвящена изучению института множественности преступлений в уголовном праве Украины. Понятие «множественность преступлений» употребляется в отечественной и зарубежной юридической литературе с конца 1960-х годов как родовое понятие, охватывающее относительно самостоятельное уголовно-правовое явление – совершение одним лицом нескольких преступлений. Собственно «родовым» понятием оно является потому, что им охватываются меньшие по объему понятия, в частности, такие, как повторность, совокупность и рецидив. В статье изложены результаты исследования уголовно-правового содержания специфических признаков повторности преступлений, которые выделяются в теории уголовного права – одновременного совершения преступлений и особенностей самих преступлений, образующих повторность.

Ключевые слова: множественность преступлений, повторность преступлений, специфические признаки повторности преступлений.

Summary

Kolos O. The specific features of repetition of crimes in the theory of criminal law.

This article is devoted to the study of the Institute multiple of crimes in the criminal law of Ukraine. The term «multiplicity of crimes» is used in the domestic and foreign legal literature since the late 1960-s as a generic term covering a relatively independent criminal-legal phenomenon – one person commits a crime. Actually «generic» it is because they are covered by a smaller volume of the concept, in particular, such as the repetition, the totality and relapse. The results of the criminal-law content of specific features of repetition of crimes that are distinguished in the theory of criminal law – non-simultaneous committing of the crimes and the peculiarities of the crimes that form repetition are in the article.

Key words: multiplicity of crimes, repetition of crimes, specific features of repetition of crimes.

Отримано 7.06.2013

УДК [343.35: 343.974] (477) (045)

М. І. МАРИЧ

Марія Іванівна Марич, здобувач Київського університету права НАН України

ЧИННИКИ КОРУПЦІЇ ТА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Корупція – явище, властиве для будь-якої держави, незалежно від соціально-економічної формації і форми правління. Проте особливу актуальність проблеми корупції і боротьби з нею набувають у періоди здійснення реформ, що супроводжуються зазвичай високою соціальною напруженістю й економічною нестабільністю. Тому особливо високий рівень корупції у країнах із явно вираженими кризовими явищами в економіці, що характерно зараз і для сучасної України.

У зв'язку з цим корупція, як невід'ємна частина інфраструктури організованої злочинності, проявляється насамперед у сфері економіки та охоплює усі форми службових зловживань, при яких посадові особи використовують свої владні й інші повноваження з корисливою або іншою особистою заінтересованістю.

Відзначаючи небезпечність тенденції проникнення представників організованої злочинності в органи державної влади і особливо зростання представників влади з організованою злочинністю, П. Д. Біленчук, С. Є. Єркенов та А. В. Кофанов констатують, що таким чином у нас розвивається процес – від грошей до влади і від влади до грошей, коли не лише злочинці можуть перетворюватися на владу, але й представники влади можуть ставати злочинцями¹.

Причини та умови корупційних діянь – це чинники, які, перебуваючи у прямому причинному зв'язку з корупційним діянням, породжують його чи сприяють його вчиненню². Успішній протидії корупції вже давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою, такі чинники, як відкритість влади, прозорість та зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода та незалежність засобів масової інформації.

При цьому акцент робиться саме на усуненні причин, а не на боротьбі з конкретними проявами корупції. Так, для правових систем деяких розвинутих країн узагалі не характерно використання в законодавстві терміна «боротьба» – законодавці закладають в нормативно-правовому акті принципи попередження правопорушень, які стосуються певної сфери діяльності.

Однією з головних складових формування і реалізації ефективної системи боротьби з корупцією є чітка взаємодія держав, насамперед їх правоохоронних органів, на регіональному і міжнародному рівнях, участь у заходах боротьби з цим негативним явищем, запроваджених у межах Організації Об'єднаних Націй, Радою

Європи, Інтерполом, Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та іншими міжнародними інституціями.

Корупція як соціальне явище пов'язана з багатьма соціальними процесами, у тому числі криміногенними. Передусім, це стосується зв'язку корупції з організованою злочинністю. Багато вчених схильні розглядати корупцію й організовану злочинність або як одне ціле, або як структурний елемент один одного. Так, О. Гуров вважає, що корупція є однією з обов'язкових ознак організованої злочинності. Під корупцією він розуміє не просто дачу чи одержання хабара за надання будь-якої послуги, а «... постійний зв'язок посадових осіб з організованими злочинцями»³.

Аналогічної думки дотримується О. Філімонов, зазначаючи, що в деяких випадках організована злочинність і корупція пов'язані настільки тісно, що це дає підстави вченим виділяти корупцію як одну із ознак організованої злочинності⁴.

Л. Аркуша вважає, що використання корумпованих зв'язків є обов'язковим елементом у діяльності формувань, які спеціалізуються на вчиненні злочинів у сфері економіки⁵. Такої ж позиції дотримується О. Г. Кальман. Він зазначає, що організована злочинність у сфері економіки фактично не може існувати без підтримки й тісної взаємодії із владними структурами. На його думку, в українських умовах це значною мірою обумовлено потребою легалізації великих сум грошей, здобутих організованими злочинними угрупованнями у процесі своєї злочинної діяльності⁶. Неодмінним елементом організованої злочинності, однією з основних її ознак визнає корупцію Л. В. Багрій-Шахматов⁷.

Аналогічну позицію займають також деякі західні фахівці. Визнаючи корупцію супутником організованої злочинності, вони розглядають її як засіб забезпечення кримінальним структурам «даху» за допомогою державних службовців, як форму взаємодії та зрощування політичної, економічної еліти зі злочинним світом⁸.

Якщо ж характеризувати проникнення представників організованих злочинних груп до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, то слід зазначити, що вони мають конкретні цілі – ухилення керівників та членів організованих злочинних угруповань від кримінальної відповідальності, у тому числі за допомогою депутатської недоторканності; нейтралізацію слідчих дій, оперативного-розшукових та інших заходів, що здійснюються правоохоронними органами щодо організованих злочинних угруповань чи окремих їх членів; забезпечення «даху» для подальшої злочинної діяльності; створення можливостей для нарощування свого капіталу, отримання інших незаконних переваг тощо.

У сучасній Україні проблема боротьби з організованою злочинністю та її складовою – корупцією, яка є каталізатором розвитку організованої злочинності, така ж актуальна, як і п'ятнадцять років тому. Існуючи в симбіозі, ці два явища утворюють найсерйознішу небезпеку для держави і суспільства, особливо в умовах демократії та у періоди здійснення реформ, що супроводжуються зазвичай високою соціальною напруженістю й економічною нестабільністю.

Небезпека корупції полягає в тому, що вона перероджує державний апарат, призводить його до незворотних змін, які можна подолати лише завдяки кардинальним засобам. І саме тому боротьба з корупцією та організованою злочинністю належить до найпріоритетніших проблем, що стоять перед українським суспільством.

Характерною рисою корупції будь-якої країни є зловживання службовим становищем, що з метою неправомірного отримання відповідних переваг може включати в себе будь-яке отримання пільг у результаті необґрунтованого використання офіційного статусу. Корумпована посадова особа може домагатися отримання грошей, подарунків, привілеїв або прибуткових умов для підприємницької діяльності в обмін на здійснення чи нездійснення будь-яких офіційних дій. І немає жодної різниці, хто ініціатор зловживання (хабарництва чи вимагання). Дійсно, чим більше розповсюджується і укорінюється корупція, тим меншою стає можливість визначення того, яка сторона зробила перший крок до обміну послугами для сприяння чи перешкоди виконанню громадського обов'язку.

Отже, корупцію в загальному та буквальному розумінні можна визначити як зловживання державною владою особистою вигодою.

У сучасних умовах корупція стала чинником, який реально загрожує національній безпеці, демократичному розвитку держави та суспільству, конституційному ладу, а саме: підриває авторитет країни, завдає шкоди функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, порушує принципи верховенства права, встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, управлінських структур приватного сектора, руйнує моральні та суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні.

Транснаціональність корупції на сучасному етапі історичного розвитку потребує вжиття глобальних заходів на міжнародному рівні для нейтралізації загрози, яку вона являє собою для безпеки світової спільноти. Тому протидію корупції на міжнародному рівні здійснюють ряд міжнародних організацій, таких як: Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний банк, Міжнародний валютний фонд, Світова торгова організація, Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), Європейський Союз, міжнародна організація «Трансперенс Інтернешнл» та ін.

Найважливішим підсумком їх роботи є підписання міжнародних конвенцій щодо боротьби з корупцією та відмивання грошей. З ініціативи ООН прийнято всеосяжну конвенцію щодо боротьби з корупцією.

Керівник проєктів Global Integrity Марко Томичич, презентуючи звіт про стан корупції й антикорупційних реформ в Україні за 2011 р., сказав на прес-конференції: «Наша неурядова організація займається питаннями

добропорядності. Наш звіт не пов'язаний з вимірюванням рівня корупції в якійсь країні. Корупція – це явище, яке присутнє в будь-якій країні світу. Вона є і в Україні, і в Хорватії, і в Сполучених Штатах, де завгодно».

Він додав, що у своїй оцінці доброякісності роботи урядових органів у країні організація використовує положення національного законодавства і його імплементацію в житті. «Хороша новина в тому, що рейтинг України, який стосується законодавчої бази, дуже високий у частині законодавства щодо боротьби з корупцією... Якщо говорити про законодавчу базу, то Україна – одна з передових країн», – сказав експерт. «Однак ситуація з імплементацією законодавства дуже погана», – додав він.

М. Томичич також зазначив, що це може бути пов'язане не тільки з питаннями діяльності державних органів, але й із традиціями та культурою суспільства.

Упродовж багатьох років Україні не вдається переломити небезпечні тенденції зростання масштабів корупції. Зокрема, не в повному обсязі виконуються міжнародні зобов'язання щодо боротьби з корупцією, що випливають з Конвенції ООН проти корупції, Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію; численні рекомендації ЄС, Ради Європи, Стамбульського плану дій Організації економічного співробітництва і розвитку.

Такий стан справ спричиняє критичне ставлення до України як до корумпованої держави з нестабільними державними інститутами. Індикатором цієї позиції вже традиційно є рейтинги міжнародної організації «Трансперенсі Інтернешнл». Зокрема, у 2011 р. Україна у щорічному рейтингу країн за рівнем корумпованості посіла 152 місце, серед 182 країн, у 2012 р. зайняла 144 місце серед 176 країн світу⁹.

Слід зазначити, що Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011 було схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 рр., метою якої є зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності тощо¹⁰. Однак для реалізації Національної антикорупційної стратегії необхідні узгоджені дії державних органів та органів місцевого самоврядування, зокрема щодо удосконалення інституту відповідальності за корупційні правопорушення, а також активізації міжнародного співробітництва у сфері запобігання й протидії корупції, у тому числі приведення антикорупційної політики України у відповідність із міжнародними стандартами у сфері запобігання і протидії корупції.

Тобто, реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним, а окремі положення законодавства не відповідають повною мірою світовим антикорупційним стандартам, передбаченим Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією (ETS 173), Додатковим протоколом до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191), згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, рекомендаціями Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) та інших міжнародних інституцій.

При цьому багато людей беруть участь у корупційній діяльності через недостатню поінформованість про її наслідки. Через корупційні злочини з Державного бюджету відмивається велика кількість грошей, які держава могла б використати для ефективного розвитку економіки.

Сутність корупції полягає у тому, що вона має: соціальну обумовленість; свою «ціну», яку платить суспільство за її існування; негативний вплив на всі сфери суспільного життя; транснаціональний характер; економічні, політичні, правові, психологічні та моральні аспекти; здатність постійно пристосовуватися до нових реалій життя.

Сутність корупції залишається чинником, що реально загрожує національній безпеці України.

Таке розуміння корупції є відправним, вимагає не обмежуватись у боротьбі з нею лише правовими заходами, переважно у формі юридичної відповідальності за корупційні діяння, а застосувати комплекс економічних, політичних, організаційних та інших заходів протидії.

Відповідно до посадових осіб органів державної влади:

– суб'єктом корупції може бути тільки особа, наділена владою чи посадовими повноваженнями;

– корупційні відносини виникають внаслідок зловживання особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, своїми повноваженнями. Тут вони виступають предметом торгу, в результаті якого суб'єкт одержує певні блага як матеріального, так і нематеріального характеру;

– корупцією є лише такі діяння, які вчинені особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, з метою задоволення корисливих власних або інтересів інших осіб. Неправомірність або й неетичність діянь посадової особи та їх спрямованість на задоволення корисливих інтересів по суті визначають, які саме діяння належать до категорії корупційних.

У правовому плані корупція являє собою сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю діянь (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етичних норм поведінки посадових осіб, пов'язаних із вчиненням цих діянь. Таке широке розуміння корупції вказує на те, що не всі корупційні прояви є кримінально-караними. Найбільшу суспільну небезпеку мають корупційні злочини.

Поняття «корупційний злочин» і «корупційне правопорушення» вжиті у Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію, прийнятій 4 листопада 1998 року. Тобто, вони є загальноновизнаними у міжнародному праві.

Будь-який умисний злочин, що вчиняється посадовою особою органу державної влади чи місцевого самоврядування з використанням свого службового становища з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або для задоволення інтересів третіх осіб, може бути визнано корупційним злочином.

Безумовно, корупційними є злочини, всі ознаки яких вказують на їх корупційний характер і визначені в законі чи випливають з його змісту. Відповідно до Кримінального Кодексу України до них належать: самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹); перевищення влади або службових повноважень (ст. 365); службове підроблення (ст. 366); службова недбалість (ст. 367); одержання хабара (ст. 368); незаконне збагачення (ст. 368²); зловживання впливом (ст. 369²)¹¹.

Побудова в Україні інформаційно відкритого суспільства вимагає усвідомлення владою необхідності нових форм інформаційної взаємодії із суспільством. Держава повинна здійснювати відкриту і чесну інформаційну взаємодію з громадськістю, насамперед, через різні засоби масової інформації, і ставитися до ЗМІ як до основного об'єктивного джерела інформації зворотного зв'язку між суспільством і владою. Це означає зміцнення інституту незалежних від влади ЗМІ, підвищення рівня транспарентності, прозорості самих ЗМІ і життя багатьох інших заходів.

¹ *Биленчук П. Д., Еркенов С. Е., Кофанов А. В.* Транснациональная преступность: состояние и трансформация / П. Д. Биленчук, С. Е. Еркенов, А. В. Кофанов. – К.: Атика, 1999. – С. 31.

² Запобігання та протидія корупції: навч. посібн. / [А. М. Михненко, Р. П. Марчук, А. М. Мудров та ін.]; за ред. проф. А. М. Михненка. – К.: НАДУ, 2010. – С. 70.

³ *Гуров А. И.* Профессиональная преступность: прошлое и современность / А. И. Гуров. – М., 1990. – С. 205, 215.

⁴ *Филимонов О. В.* Социально-правовой контроль – направление борьбы с коррупцией // Коррупция в России: состояние и проблемы: Материалы науч.-практ. конф. (26 марта 1996 г.). – М., 1996. – С. 36.

⁵ *Аркуша Л.* Коррупция – элемент организованной преступной деятельности / Л. Аркуша // Юрид. вестник. – 2000. – № 2. – С. 118–121.

⁶ *Кальман О.* Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки / О. Кальман // Вісник Академії правових наук. – Х., 1997. – № 4. – С. 188–190.

⁷ *Багрий-Шахматов Л. В.* Організована злочинність і корупція / Л. В. Багрий-Шахматов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – К., 1999. – № 2. – С. 3.

⁸ *Бровкін В.* Проблеми боротьби з організованою злочинністю в державах з перехідною економікою // Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (по матеріалах Харківської та Полтавської областей). – Х., 1999. – С. 22–23.

⁹ Дані міжнародної антикорупційної організації Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nads.gov.ua>

¹⁰ Про утворення Національного антикорупційного комітету: Указ Президента України від 26 лютого 2010 р. № 275/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gdo.kiev.ua>

¹¹ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>

Резюме

Марич М. І. Чинники корупції та організованої злочинності в сучасному суспільстві.

Дана стаття присвячена комплексному аналізу корупції як соціально-політичного явища. Порушується важлива для сучасного суспільного розвитку України наукова проблема: визначено сучасний зміст корупції, її національні особливості, досліджуються основні причини, які визначально вплинули на поширення корупції в Україні та її вплив на розвиток українського суспільства. Аналізується співвідношення і взаємовплив корупції і організованої злочинності та мафії, вплив на розвиток нашої держави, на основі чого запропоновано механізми (політичні, соціально-економічні, правові, культурні, організаційні) щодо запобігання та посилення протидії цьому соціальному феномену.

Ключові слова: корупція, організована злочинність, причини та умови корупційних діянь, корумповані зв'язки, корупційний злочин, антикорупційне законодавство.

Резюме

Марич М. И. Факторы коррупции и организованной преступности в современном обществе.

Данная статья посвящена комплексному анализу коррупции как социально-политического явления. Поднимается важная для современного общественного развития Украины научная проблема: определены современное содержание коррупции, ее национальные особенности, исследуются основные причины, изначально повлиявшие на распространение коррупции в Украине и ее влияние на развитие украинского общества. Анализируется соотношение и взаимовлияние коррупции и организованной преступности и мафии, влияние на развитие нашего государства, на основе чего предложены механизмы (политические, социально-экономические, правовые, культурные, организационные) по предотвращению и усилению противодействия этому социальному феномену.

Ключевые слова: коррупция, организованная преступность, причины и условия коррупционных деяний, коррумпированные связи, коррупционное преступление, антикоррупционное законодательство.

Summary

Marich M. Factors of corruption and organized crime in modern society.

This paper focuses on the comprehensive analysis of corruption as a social and political phenomenon. Rises important for modern social development of Ukraine scientific problem: a certain modern sense of corruption, its national characteristics, we investigate the

main reasons that the determining influence on the spread of corruption in Ukraine and its impact on the development of Ukrainian society. We analyze the relationship and interplay of corruption and organized crime and mafia influence on the development of our country, based on which the proposed mechanisms (political, social, economic, legal, cultural, institutional) to strengthen prevention and combating this social phenomenon.

Key words: corruption, organized crime, the causes and conditions of corruption, corrupt links, corrupt crime, anti-corruption legislation.

Отримано 1.06.2013

УДК 343.9

І. С. МІРОШНИЧЕНКО

Ірина Сергіївна Мірошниченко, здобувач Національної академії прокуратури України

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ВІД ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ

Україна є демократичною, правовою державою, зміст і спрямованість діяльності якої визначають найвищі соціальні цінності: людина, її життя, здоров'я, честь і гідність. Кожному громадянину гарантується соціальний захист, який, згідно зі ст. 46 Основного Закону України, полягає у забезпеченні його добробуту у разі втрати джерел існування внаслідок похилого віку, а з огляду на підвищену уразливість – і право на захист свого життя і здоров'я від протиправних посягань (ст. 27).

Проблематикою запобігання злочинності та захисту осіб, в т.ч. літніх людей від злочинних посягань безпосередньо займалось ряд науковців, серед яких, насамперед, слід відзначити праці В. В. Голіни, О. М. Джужі, А. І. Долгової, В. М. Др'оміна, А. П. Закалюка, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, Н. Ф. Кузнецової, В. П. Пшонки, Д. В. Рівмана, В. О. Тулякова, О. Н. Яриша.

Враховуючи сучасні демографічні тенденції щодо збільшення кількості населення похилого віку у більшості країн світу, питання його соціально-правового захисту від злочинних посягань потребують системного ґрунтовного дослідження, особливо в контексті досвіду зарубіжних країн, його подальшого використання у системі національного регулювання суспільних процесів. Вказане сприятиме формуванню ефективної державної політики забезпечення захисту від злочинних посягань, а в кінцевому підсумку, на думку М. І. Диби та В. П. Штуля, – самореалізації окремо взятої особистості на засадах природної духовності і соціального консенсусу¹.

Соціально-правовий захист громадян похилого віку від злочинних посягань є комплексною категорією, яка включає організаційні заходи держави, спрямовані на першочергове забезпечення цієї категорії населення гарантованих Конституцією основних прав та свобод, насамперед, недоторканності особистого життя, здоров'я, майнових прав та інших цінностей.

Власне соціальний захист, як зазначає А. М. Гриненко, включає в себе відносини, які дозволяють індивіду зберігати свої позиції в суспільстві; це охоронна функція політичного, або соціального союзу².

Більш широке визначення дає Н. А. Волгін, який під соціальним захистом розуміє політику та цілеспрямовані дії, а також засоби суспільства та держави, які забезпечують індивіду, соціальній групі, населенню в цілому комплексне різнобічне вирішення різноманітних проблем, зумовлених соціальними ризиками, які можуть спричинити або вже спричинили повну або часткову втрату вказаними суб'єктами можливостей реалізації прав, свобод та законних інтересів, економічної самостійності та соціального благополуччя, а також оптимального розвитку, відновлення або придбання³.

Прикладом вузького розуміння даного поняття є визначення соціального захисту як системи державних гарантій для реалізації соціальних прав громадян, у тому числі, трудових⁴.

Соціальний захист окремих категорій населення визначено в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування⁵, у спеціальних законах та інших (підзаконних) нормативно-правових актах, які передбачають державні гарантії для ветеранів праці, які відійшли від активної професійної діяльності та інших категорій громадян похилого віку⁶.

Одним із першочергових завдань держави, відповідно до положень ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України, є правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки від злочинних посягань, а також запобігання злочинам. Особливої актуальності такі завдання набувають в контексті реалізації державної політики протидії злочинам, що вчиняються стосовно літніх (похилого віку) людей.

Варто звернути увагу на використання у кримінальному законодавстві терміну злочинного посягання в якості синоніму терміна «злочин» (ст. 1 КК), у тому числі, у визначенні необхідної та уявної оборони